

---

zentai arcélek

VÉBEL LAJOS

Thurzó Lajos élettörténete is szemléletes példája annak, hogy a költő és a forradalom viszonya enyhén szólva nem mindig ideális. Még ha történetesen osztályöntudatos, proletárharcos alkat is az illető versíró, mint amilyen vitathatatlanul Thurzó volt. A konfliktus rendszerint akkor kezdődik, amikor elkövetkeznek a rózsaszínű álmok valóra váltásának sokszor igen sűrű és illúzióromboló hétköznapjai.

Esetünkben ez a háború utáni nincstelenség, a legelemibb létszükségletek biztosítására irányuló erőfeszítések korszaka, a kiábrándulással határos felismeréseké, hogy a legnagyobb elvek és törekvések megvalósítása se történhet máról holnapra, és hogy e türelmetlen sietség bizony szélsőségektől és ballépésektől sem mentes. És ott áll mindezzel és még sok más egyébbel, a számára talán nem is mindig érthető álláspontokkal és intézkedésekkel szemben egymagában az érzékeny lelkületű poéta; még ma is látom, hogyan tekinget révetegen vékony keretes szemüvege mögül, akkor már mint a *Magyar Szó* egyik szerkesztője. És panaszkodik. Halkan, tépelődve, de gyakran. Életének utolsó, bizonyára legnehezebb néhány esztendejében hozott össze bennünket a közös munka a szerkesztőségben, és úgy is maradt meg az emlékezetemben, mint aki megoldhatatlan problémákkal küszködik.

Sokszor nehezményezte, hogy fércműveket méltatunk, gyenge filmeket népszerűsítünk, kifogásolható tárlatokat dicsőítünk, csak azért, mert úgymond a szocialista realizmus jegyeit viselik magukon. Pedig dehogyis volt ő úrhatnám sznob vagy finnyás nyárspolgár, aki csak holmiféle elefántcsonttoronyban érzi jól magát, eleve irtózva mindentől, ami népi, tömeges, életízű és mozgalmi. Ellenkezőleg: az bosszantotta alighanem, hogy az ő zentai és máshonnan való szegényeit akarják egyesek az effajta igénytelenséggel a művészet szeretetére nevelni, alkalmazkodó féltehetségeket ajánlgatva érdemes alkotók helyett. Válgák becsületére, hogy előbb érezte meg és mondta ki az igazságot, mint sokak ott körü-

lötte, és hogy nem tudott, és nem is akart a meggyőződése ellenére beszélni és írni.

És végképp elkeseredett amiatt, hogy az orosz történelemből előhalászott „narodnyiki” elhajlással vádolták vállalati pártkorifeusai, és kiközösítették, amiért nem tudta túltenni magát a gabona- és jószágbeszolgáltatás folyamán elkövetett túlkapásokon. Hogyan is mondjam: valóban furcsán is hangzott akkortájt, hogy az esetleges zaklatás gyanúját vagy tényét helyezze bárki is ama általános nagy szükséglet fölé, hogy egyáltalán élelmük legyen a városi munkásoknak és minden más dolgozónak. A helyzetet kiélezte, hogy valóban elrejtett búzára is akadtak némely tanyán a felvásárlók, akik éjt nappallá téve járták a parasztgazdaságokat. Gyanús volt hát mindenki, aki azt állította, hogy nála bizony már nincs mit keresniük. Hogy aztán tüzetesebb kutatás vagy némi fenyegetés után mégiscsak találtasson valami. Nos hát ez az eljárás érthetően nem folyhatott le mindig incidens nélkül, embere válogatja.

Végül is, emellett beteg volt, súlyosabb, mint gondoltuk volna. Elfogta a rosszullet az utcán, és ennek még voltak szemtanúi. Arról azonban már nem sokan tudtak, hogyan szenvedett otthon, kicsiny udvari lakásának konyhájában, ahol a legtöbbször üldögélt, és ahol optimista verseket írt, legszebbeket talán éppen a gyerekekről, akik után ő maga hiába vágyakozott.

Csendes panasz volt a temetése is. Hallgatag tiltakozás az elhamarkodott ítéletek, nemkülönben a megalkuvás és közöny ellen. Néma szemrehányás, hogy miért nem hagytuk nyugton tovább álmódogni a költőt, vagy akár csapongani is, ha kedve szottyant rá. És netalán viaskodni is a világgal és önmagával, ha már egyszer úgy tartjuk, hogy akkor vers a vers, ha őszinte, mélyről fakad egy, a meglevőnél mindig szebb világ ígézetében.

Akarva-akaratlan ki kellett mondanom hát, kimondatta velem a lelkiismeret a kollégák nevében is koporsójánál az eretnekségnek is tűnhető szentenciát. Abban az étrelemben, hogy mindennek ellenére talán mégsem ő volt köztünk a legrosszabb kommunista. Mi több, időközben éppen megbélyegzői buktak el az 1948-as év nagy néphűség-vizsgáján, és már jelen sem lehettek a temetésén. Azonkívül akkoriban vagy valamivel később maga a párt is pálcát tört túlbuzgó tagjai felett, akik visszaélve megbízatásukkal olykor erőszakoskodtak Thurzó Lajos féltett zentai parasztjai felett is a felvásárlás idején vagy máskor . . .

A FELEJTHETETLEN MŰVÉSZNŐNEK

a *Magyar Szó* szerkesztősége — ez volt a koszorú szalagján, amelyet Ferenczi Ibolyának, a szabadkai Népszínház tagjának frissen hantolt sírjára helyeztünk. A teljes szöveg azonban így hangzik:

Felejthetetlen a művésznő, hisz ő volt itt, a mi Vajdaságunkban a legnagyobb Thália papnői közül, talán nem is véletlenül esett egyidőre az ő tündöklése a szabadkai színház fénykorával, és ezt a világot sem azért állítjuk, mert a halottakról szépet és jót kell csak mondani. Tudtuk ezt mindig, de most, elvesztésekor döbrentünk csak rá igazán. Ritkán ilyen bőkezű a természet: együtt tehetség, intelligencia, hivatássze-

retet és szépség. Színkritikák, ismertetések halmaza dicsérte hosszú éven át sokoldalúságát, rátermettségét, fegyelmezett mértéktartását, kifinomult szerepérzékét, természetes játéksztílusát. Azt azonban már kevésbé tudtuk, hogy anyanyelvén kívül szerbül, szlovénül, németül, franciául és angolul is beszélt, szépen zongorázott, legszívesebben Beethoven, értett a képzőművészethez, jól ismerte az irodalmat, Stendhal volt a kedvence és szép könyvtárat gyűjtött magának. A munka iránti odaadásáról legendákat szóttek még életében. Halálos betegen is játszott, csövel is a testében a kollégák szörnyűlködése közepette, és rossz néven vette, amikor utolsó ljubljanaai kezelése alatt rá akarták beszélni, pihenjen majd itthon is, ne erőltesse magát éjszakázással, fellépéssel. Elragadó külsejét pedig fölösleges dicsérni. Akik látták, mesélik, hogy a koporsóban a háromfajta nagyon súlyos betegségtől elkínzottan is szép volt, hát még egykor fiatalon és egészségesen. Jó néhány férfinemzedék hordta szívében női ideálként, és siratta el ilyenek.

És felejtethetlen a művész, mert mintegy harminc évig ápolta itt közöttünk a szép beszédet, a tökéletes kiejtést, tolmácsolta irodalmi nyelvünket, akkor is, amikor ez nem tartozott a leghálásabb teendőkhöz, és most is, amikor ez társadalmi erény és színpadjaink egyik nagyon nehezen elérhető célja, vidéki amatőr létére ugyanolyan hévvel — hatéves korában szerepelt először színpadon —, mint később, 1947-től Szabadkán, befutott színésznőként. Nagy idő, nem kis munka és ritka mentalitás.

Végül felejtethetlen a művész azért is, mert bizony kevés elkényeztetett, jó partinak előkészített, megszállás fertőzte úrilányból lett ilyen áldozatkész, mindig aktív napszámosa a kultúrának mifelénk, éppen emiatt olykor egykori környezetének megvetésétől is kísérve, amikor semmi és senki erre rá nem kényszerítette és nem is kényszeríthette. Mondják, szinte egyetlen megmaradt vágya még nagybetegen is, hogy megérje Ionesco Székek című drámájának bemutatóját, lázasan készült a főszerepre, ez lett volna szerinte élete legnagyobb alakítása, mégpedig a vajdasági színházak szemléljén.

Ott voltunk a temetésen, egyrészt hivatalból, a lap, az olvasók és a kollégák nevében, mert a vajdasági magyar szellemi élet nagy halottját búcsúztatta szerdán a szabadkai színház, a város utcái, házai és emberei.

Ott voltunk félhivatalosan mint a színházak kétségbevonhatatlan kulturálismissziójának csökönyös hirdetői, egyben javíthatatlan élvezői és bírálói.

És ott voltunk magánemberként, jómagam egy kicsit mint földi is: Ibi Zentán 1915. február 26-án született. Jól emlékszem még, hogyan gyönyörködtette meg kamaszságomat odahaza a háború előtti szellemi sívárságunkban, azt hiszem, akkor éppen Indig Ottó Ember a híd alatt című darabjában.

Látni is szerettem volna még egyszer. Nem sikerült. Megfellebbezhetetlenül leszögezett koporsóra találtam már a színház most gyásztól csendes aulájában és olyan tömegre, hogy hozzá sem férhettem. Csak a barana láda tetejét láttam a fejek felett, koszorúkat és a sápadt díszőrséget, a színészkollégákat.

Aztán, mint mindig az ember, megvigasztalódtam. Lám, mennyire és mennyien szeretik itt ezt a színházat, a színészeket, a színművészetet.

Ha valaha, hát most le lehetne írni: táblás ház, minden jegy elkelt. Ha bármikor, most tényleg sír, zokog a közönség, szíve mélyéig átérzi a drámát. És hozza, küldi a virágot, de mennyi sok virágot a hősnőnek, Ferenczi Ibolyának, az utolsó, a legutolsó felvonás végén.

Pedig azt mondta valaki, nincs senkije, csak öreg dajkája maradt vele anyának, testvérnek és barátnőnek, negyvenkét évig éltek együtt, és kölcsönös végrendeletet is készítettek, hogy az öröklí a kedves apróságokat, aki közülük túléli a másikat.

PETŐFISTÁK ZENTÁRÓL

Megőrzött okmányok és adatok híján ezúttal csak fakuló emlékeztére támaszkodhat a krónikás, amely mindig csalóka. A megszépítő időmesszeség éppúgy eltorzíthatja az egykori helyzetképet, mint fordítva a nehéz, háborús napok iszonyata.

Annyi bizonyos, hogy 1944 december végén ért cselekedetté az igyekezet. E szerint, akár az egész országban, itt is kivétel nélkül minden, a városban élő nemzetnek és nemzetiségnek ki kell vennie a részét a még javában dülő fegyveres harcból, megsemmisítve a közös ellenséget. Nem utolsósorban, hogy azonos kötelezettségvállalás tegye magától értehetőbbé majdan az egyenlő jogok beígért kivívását is. Így hát most több száz otthon levő magyar fiatalember gyülekezett a zentai városháza nagytermében. Egyenként kellett odamenni az emelvényen levő asztalhoz, ahol is az írnok egy nagy lista mögül megkérdezte: A Petőfi-brigádba jelentkezel-e, vagy itthon maradsz a termésbetakarításban segídezni?

Voltak, akik önkéntes katonának iratkoztak fel, és akadt, aki a biztonságosabbnak ígérkező honi munkát választotta.

S épp talán ez a pillanat az, amikor is közbeiktathatnánk az előzményeket, a határozathozatal okát is némileg megmagyarázandó pro és kontra. Érzékeltetve bár azt, hogy mely apáról fiúra szálló vagy éppen séggel újszerű érzelmek és ismeretek, bizakodások és szorongások, előítéletek és tapasztalatok mondatták ki a jelenlevőkkel az igent vagy a nemet.

Nemrég, néhány hete szabadult csak fel a város. Ledalábbis hivatalosan mondtuk így; ma már persze bizton állítható, hogy történelmileg is ez a helyes meghatározás. De mivel minden új rezsím felszabadítónak deklarálta magát ki tudja, mióta visszamenőleg ezen a hányatott vidéken, érthető talán, hogy akkor, az első, még eléggé zűrzavaros napokban nem kis fenntartással tűnhetett csak annak. A régi, királyi Jugoszlávia, mint ismeretes, hogy csupán a közelmúltig nyúljunk vissza, nem volt szabad ország az itteni magyar kisebbség számára. De nem hozott felszabadulást a Horthy-féle megszállás sem, hiába próbálta azzá nyilvánítani a propaganda, nemzeti érzelmekre játszva. A telepésekkel való kegyetlenkedés, a haladó elemek bebörtönzése és kivégzése, a nem magyar lakosok — értsd ezen: a szomszédok, rokonok, barátok, ismerősök, általában ártatlan városbeliek — sikanírozása, és az ejtőernyősöknek csúfolt katonaság, hivatalnoksereg, rendőrség úrhatnám fennhéjázása és éhetetlensége azokat is azonmód kiábrándította a „szebb jövőből”, kik talán örömmel vették a változást. Ami pedig ezt a mostani legesleg-

újabb felszabadulást illeti, attól jó előre elrémisztette a zentaiakat is a kommunistaelenes hírverés. A Futár-féle újságok szörnyetegként festették le a szovjet hadsereget és a partizánokat. Sokan tartottak a boszszútól is, az esetleges személyi leszámolástól, az előbbi hatóságok szította nemzeti gyűlölet következményeitől. Habár néhány tényből már a leg-tájékozatlanabbak és legóvatosabbak is sejtették, hogy ezúttal csakugyan más szelek fújnak a politikában. A meghirdetett egyenjogúság jeléül a pártbizottságban és a népbizottságban a vezetők és tagok többsége magyar, méghozzá nem jötmént, hanem idevalósi. Karácsonykor megjelent Újvidéken egy új magyar napilap, amely arról ír, hogy a bácskai petőfisták topolyai és környékbeli előőrsei Zombor utcáin harsogó magyar csatadalokat énekelnek nagy büszkén. És hát itt most ennek a magyar katonai alakulatnak a megalakítása Zentán is a célból, hogy — ahogyan mondják — miután „a Horthy-fasiszták itt a leigázott Bácskában és Baranyában gaztetteikkel az egész magyar nép becsületét beszennyezték — a Jugoszláv Kommunista Párt vezette népfelszabadító hadsereghez csatlakozva lemoszuk a gyalázatot”.

...Egymás után lépünk az asztalhoz. Az írnok bejegyzi a választ. Száz-egynéhány esetben a bizalom és az áldozatkészség striguláját.

Remélem, jól tudom: Rehák László pártbizottsági tag adott egy gépelt írást, hogy a zombori pótzászlóaljig én kísérem el őket afféle politikai biztosként. Rajta kívül Nagy József, Farkas Nándor és Olajos Mihály toborozta az önkénteseket.

Januárban vagy február elején indult útnak a zentai különítmény. Gyalog, mint akkoriban általában a katonaság. Volt köztük katonaviselt ember, azok, akiknek sikerült életben maradniuk és idejekorán megszökniük a magyar honvédségből úgy, hogy az orosz fogságot is elkerülik. A többség azonban még nem szagolt puskaport. Fiatalabb volt, minthogy besorozhatták volna a megszállók. A csapat összetétele nagyjából alighanem megfelelt az itteni lakosságénak. Nagyobbrészt földművesfiú, iparosivadék, félbemaradt középiskolás. Amire legjobban emlékszem: jó néhány cigányzenész is menetelt köztünk, különös megbecsüléstől övezve az elengedhetetlen nótázás szüksége miatt abban a tetet-lelket didergető 1945-ös zord télidőben...